Balogh István

Decemberi napfény

1955 tavaszán Magyarkanizsára költöztünk Zentáról. Az Arany János Nyolcosztályos Iskola II/A osztályának tanulója lettem. (Ez a régi Zárda, ma Jovan Jovanović Zmaj Általános Iskola. A XIX. századi szerb költő avatott fordítója Petőfinek, Aranynak és más magyar költőknek. E munkássága elismeréséül a Kisfaludy Társaság levelező tagjává választották.) Rengeteg élményem volt az a bő két esztendő, amelyet a csönd városában éltem akkor, de legmarkánsabban mégis az 1956 október végétől karácsony utánig tartó időszak maradt meg bennem. Ez a magyar forradalom ideje volt, amelyet a felnőttek mellett mi gyerekek is a magunk módján éltük át. November közepétől menekültek érkeztek a városba, s mire leesett a hó, valaki a fejesek közül elrendelte, hogy a magyarországi gyerekeket is be kell iskolázni, hiszen helyben működő magyar tannyelvű oktatás létezik.

November végén Pató Ferenc, a tanító bácsink egy szőke kislányt vezetett be az osztályunkba, a IV/A-ba. Szembe állította velünk és bemutatta őt.

– Olgának hívják ezt a kislányt, Szegedről jött, fogadjátok szeretettel!

Új osztálytársunknak két hosszú, vörösesszőke hajfonata volt, rá hasonlíthat a mesék aranyhajú királykisasszonya. Lányok közé ültette őt a tanító bácsi, ők meg körülfogták, sugdostak, nevetgéltek, titokzatoskodtak. Nagy, tömött iskolatáskával a hátán érkezett Olga, be sem fért a batyu a padba, akkora volt, le kellett tenni a pad mellé az olajos padlóra. A viháncoló lányok lábukkal föllökték a disznóbőr csudát, közülünk senkinek sem volt ilyen, tartalmának egy része kiborult, éppen elém csúszott az olvasókönyv, vaskos kötet, s vonzotta a szemem, de nem mertem lehajolni érte. Miután a tanító bácsi megelégelte a hangzavart, és mindenkit a helyére parancsolt, leguggoltam az elárvult táska mellé, s kezdtem visszarakni a kiborult könyveket. Az olvasókönyv maradt utoljára. Akkorra már Olga engem nézett.

– Átlapozhatom? – emeltem fel a fejem.

A kislány bólintott.

– Órák után odaadom. Most kell.

– Dehát mi itt másmilyen könyvből tanulunk – súgtam neki.

Kék szeme elhalványodott. Mintha megijedt volna. A saját könyve helyett az enyémet nyújtottam neki. Én megbújtam Molnár Pista háta mögött, hogy a tanító bácsi ne láthassa elkóborlásomat, s kinyitottam Olga

olvasókönyvét. Kecskeszakállas arckép tekintett rám szigorúan. Az első olvasmányban Rákosi pajtásról és az úttörőkről volt szó. Ő lesz az a Rákosi, aki miatt apám foga között szitkok fütyülnek a világra. Gyorsan továbblapoztam, ez nem érdekelt.

Egy új olvasmány címén megakadt a tekintetem! A mi hazánk, állt a lap tetején. De nem ez ragadott meg, hanem az első mondat, amely így hangzott: A mi hazánk a Magyar Népköztársaság. Olvastam volna tovább is, de megcsáklyázta agyam, a szemem, a lelkem azt az első mondatot, annyira, hogy számomra megszűnt az osztály, nem észleltem, mi történik körülöttem. A mi hazánk a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság, állt a harmadikos földrajzkönyvünkben, s nekünk tavaly, a harmadikban, be kellett vágnunk azt a szöveget, szigorúan ellenőrizte ebbéli tudásunkat Raffai Rózsa tanítónőnk.

Az én nyelvemen közöltek velem két információt. A tankönyv meg soha nem hazudhat. Melyik is az én hazám? (Lassan hatodfél évtized elmúltával is, ahogy most írok, fölelevenedik bennem az akkori lüktetés, izgalom és a félelem.)

A tanító bácsi hangja zökkentett vissza az osztályba:

– Balogh Pista, folytasd az olvasást!

– A mi hazánk a Magyar Népköztársaság – kezdtem.

Az osztály falrengető röhögésben tört ki. De nem szárnyalt messzire a hahota, gyorsan elhalkult, pedig a tanító bácsi nem parancsolt rendet. Olyan csönd született közöttünk, amely arra okított minket, szívünkkel is gondolkodjunk. Idegenül hangzottak a tanító bácsi lépései, odajött hozzám, kezébe vette a könyvet, belenézett, aztán lapozott néhányat.

– Délután olvashatod ezt a könyvet – mondta. Nem dorgált, fejemre tette kezét, szinte éreztem átsugárzó szeretetét.

Óra végén vissza akartam adni Olgának a szövegtárat.

– Én nem nevettelek ki – vallotta meg. – Vidd csak haza, nézd át, ha érdekel.

Otthon szüleimnek is megmutattam a szöveget.

– A mi hazánk most nem a Magyar Köztársaság – mondta apánk.

– De volt a mi hazánk a Magyar Köztársaság?

– Nem volt soha.

– Hogyhogy? – rémüldöztem.

– Mert az mindig Magyarország volt.

– Magyarország volt a mi hazánk?

– Nagyapáék országa volt.

– Aztán? – sürgettem apánkat. – Soha többet?

– Volt valami olyasmi nálunk is a negyvenes évek elején.
– Hogy a mi hazánk?
– Hát olyasmi.
– Olyasmi?
– Olyasmi.

E szó jelentésmezejét azóta sem tudom igazán megfejteni. Mire utal, mire mutogat az „olyasmi”? Mi lehetett nálunk a negyvenes évek elején? Hosszú évtizedek kellettek hozzá, hogy fölfejtsem ezt a titkot, hogy értelmezzek dolgokat és eseményeket, hadba vonulásokat, háborúzó oldalakat, igazságot, hamisságot, hazugságot, Isten nevében is elkövetett égbekiáltó bűnöket, terrort, kivégzéseket, Tiszába-Dunába veszejtéseket és vérbosszú-megtorlásokat. És főleg azt értelmezhettem végre, hogy apánk, amikor még mi ketten, az öcsénk meg én, meg sem születtünk, a második világháború alatt magyar katonaként küzdött a Kárpátokban és a keleti fronton, de csillagos sapkát is borítottak a fejére, így marsolt csatákon át Tito partizánjaként, egészen Zágráb környéki sebesüléséig.

A karácsony előtti héten naponta iskola után a népkerti tábor bejáratáig kísértem Olgát. Szívesen fogadta táskacipelésemet. Szegedről mesélt mindig, arról az utcáról, amelyben laktak. Beszámolói alapján egy különleges és szép utcát képzeltem magamnak, nem oly sáros-porost és keskenyt, mint a mi József Attila utcánk. Szerettem volna én is egy nagyvárosban élni, ahol aszfaltosak az utak és a járdák, ahol nincsenek kibillenve helyükről a flaszter téglái, amelyekben sűrűn megbotlottam mezítlábolásaim idején, és fájó sérüléseim akadályoztak a focizásban.

Meséltem Olgának titkos bejáratainkról is, de ő nem hitte el, hogy a futballpálya selejtes cserepekből rakott kerítése alatt be tudok és be merek menni a táborba, ezért szemléltettem neki e jártasságomat. Igyekeztem őt rábeszélni, hogy jöjjön ki, megmutatom neki Kanizsát. Ő félt, s elmondta, hogy minden gyereknek, aki iskolába jár, ismert az órarendje, s a tanítás befejezése után legkésőbb félórával jelentkeznie kell a tábori bejáratnál, az ellenőröknél. Délután tilos kijárni.

December 24-én délután végre átmászott Olga a sportpálya cserépkerítése alatti résen. Boldogan mutattam meg a helyi nevezetességeket, a városházát, Tolnai leégett boltját, a gyönyörűszép tűzoltólaktanyát. Bemutattam neki a laktanya előtti víztározó halacskáit, amelyek télen is úszkáltak, mert itt a tűzoltók harcoltak a téllel, nem engedték befagyni a medence színét, s artézi kút táplálta, télen gőzfelhő tört ki a vízzel együtt a csőből. Aztán elhívtam hozzánk, vonakodott kicsit, de eljött. Anyánk egyetlen mondattal feloldotta a kislány zavarát, megdicsérte szép hajfonatait, s azt mondta, neki is ilyenek voltak lány korában.

– Én hajdan nagy masnikat kötöttem copfjaimba vasárnaponként. Hétköznap pertlivel fogtam össze a végét.

– Én is így szoktam.

És beszélgettek ők a hajviseletről, aztán a karácsonyi készülődésről, a kalácssütésről, meg ki tudja még, miről? Én csak néztem őket, nem hallottam már a beszélgetést.

Öcsénk felébredt délutáni szunyókálásából, odaállt Olga elé, kérdezgetett tőle sok butaságot, amilyeneket csak az óvodások meg tudnak fogalmazni, ám nem sokáig tartott kíváncsisága, visszaengedte Olgát anyánknak, de előbb elfoglalta magának. Odatörleszkedett az ölébe, megbújt a kislány két karja között, s hallgatta, mit beszél anyánkkal.

Újfent a masnikat vették elő. Olga panaszosan mondta, hogy a zöld szalagot otthon felejtették, pedig ő azt mennyire szerette. Anyánk titokzatosan mosolygott:

– Várjatok csak! – mondta, és bement a hálószobába.

Hallottam a ruhásszekrény ajtajának csikordulását.

Anyánk kisvártatva visszatért, kezében fényes, levélzöld szalag.

Olga felsikoltott.

Anyánk először a kislány kezébe adta a pántlikát. Ő nézegette, hajához próbálgatta, masnit hajtott belőle.

Közben kisült a karácsonyi mákos kalács, illata betöltötte a konyhát. Anyánk kemencébe rakta a diós vekniket, becsukta a kemence száját.

– Kérem vissza a szalagot! – állt meg Olga előtt.

A kislány szája legörbült, szemébe könny futott.

– Kimossuk – nyugtatta őt anyánk.

A kemence nyakán pillanatok alatt megszáradt a szalag. Anyánk meg elkészítette addig a vasalót. A konyhai tűzhelyre tette, ott átmelegedett annyira, hogy kivasalhassa előlünk rejtett kincsét. Aztán hokedlit húzott Olga mellé, odaült, kezébe vette a tömött, vörösesszőke hajfonatot. Kibontotta, fésülgette, újra befonta és a végére odabiggyesztette a zöld masnit. Idegenszerűnek és különösnek tűnt akkor a mi anyánk énnékem, mert ilyennek még nem láttam őt. Arcán aranyos fény ragyogott, szeme mosolygott. A konyha melegében Olga arcán búzavirág nyílott. Micsoda titok lehet e zöld szalagban, villant agyamba. Miért őrizte ezt anyánk oly sokáig eltitkolva tőlünk?

– Te hülye! – mondta később bátyánk, amikor este elmeséltem a délutáni történéseket. – Kislányt szeretett volna az anyánk. Te is azért születtél, hogy pisis legyél, az öcsénk meg pláne!

Akkor megharagudtam bátyámra, de nagyon. Meg mindenkire. A világra is.

Világoson indultunk vissza Olgával, hogy észrevétlenül bejuthasson a táborba. Anyánk kettévágta a mákos és a diós veknit is, kicsiny üvegbe mézes pálinkát csurgatott, egy marok diót, két almát meg egy szép fej fokhagymát rakott egy vászonzacskóba.

– Vidd haza, kislányom, a tieidnek! – Hirtelen a saját szájára csapott. – Mit is beszélek? Add oda szüleidnek, kislányom. Boldog karácsonyt mindenkinek!

A következő év elején Pató Feri bácsi az osztály színe előtt megkérdezte Olgát:

– Ti merre mentek, Olga?

– Azt mondta édesapám, hogy Hollandiába, Svédországba vagy Kanadába.

Csupa olyan szó, amely a távoli világot jelenti. Néztem csak a dús arany copfokat, amelyek végén sokszor ott virítottak anyánk zöld pántlikái, és kezdett minden beleveszni valami nagy-nagy gomolygó ködbe. A mi hazánk a Magyar Népköztársaság, zakatolt bennem, a mi hazánk Magyarország, javítottam szívem dobbanását, mert apánk mindig így nevezte a számunkra izgalmasan ismeretlen világot. A mi hazánk a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság, hasított lelkembe az iskolacsengő.

Aztán eldőlt minden.

– Hollandiába megyünk. Ők befogadnak minket – közölte egy napon az osztállyal és a tanító bácsival Olga.

– A mi hazánk Hollandia – suttogtam ijedten padomnak.

Szünetben odajött hozzám a kislány, megfogta a kezem, és arra kért, írjak neki levelet, ha elmegy.

– Itt a címem – suttogta. Kezembe nyomott egy cédulácskát.

Csak otthon vettem elő zsebemből Olga gyűrött üzenetét. A papírdarabra gondosan ráírta szegedi lakcímét. Eltettem kincsemet bélyegeim közé. Évtizedekig őriztem, egyetlen kézzelfogható emlékemet egy vöröses-szőke lánykáról.

Másnap Olga nem jött iskolába. A tanító bácsi elmondta nekünk, ők az éjjel elutaztak.

Otthon beszámoltam anyánknak is Hollandiáról. Meg arról is, amit Pató Ferenc tanító bácsi mondott az osztály előtt:

– Mindannyian nekivágtak a nagyvilágnak. Senki sem tért vissza szülőhazájába. Szomorú ez, gyerekeim, nagyon szomorú.

Anyánk csak bólogatott.

– Akkor Olga holland lesz? – kérdeztem szülénktől.

– Nem lesz, kisfiam. Magyarnak született, magyarnak marad Hollandiában is. Ahogy mi is azok maradtunk ezen a tájon. Mi magyarok vagyunk, kisfiam, ez egyetlen kincsünk.

Évtizedekkel később, amikor a kegyetlen, délvidéki háborús élet úgy hozta, hogy nekem is *vándorolnom* kellett a szülőföldemről, a Tisza alsó szakaszáról, az én Tündérországomból, egy dél-nógrádi évezredes falucskába kerültem, Egyházasdengelegre. Ott okítottam a nebulókat anyanyelvünk szeretetére és megbecsülésére. 1996 októberében tanulmányi kirándulásra Budapestre invitáltam diákjaimat. Csodás helyeken jártunk: A Pál utcai fiúk lábnyomán, a Füvészkert megmaradt zugában. A Múzeumkertben kedvünk szottyant a golyózáshoz is. Aztán fölkaptattunk a Várba, a Hadtörténeti Múzeumba. Sok érdekes termet bebarangoltunk, el is fáradtunk, s végül abban a szálában telepedtünk le, pihenni csöppet, ahol az 1956-os forradalmunknak és szabadságharcunknak állítottak emléket. Üldögéltünk kicsinyég a fél évszázados kincset érő tárgyak és képek között, amelyeket a gyerekek hamarosan kíváncsian körbejártak, aztán körém gyűltek, várták, hogy induljak, menjünk tovább. Én meg nem mozdultam a terem közepén elhelyezett pihenőpadról. Beszélni kezdtem nekik az én magyarkanizsai *ötvenhatomról*, a vándorlókról, a befogadó táborokról, Olgáról. Kisdiákjaim elhallgattak, kezdtek rám figyelni, leereszkedtek a parkettre, ültek körben, én meg csak meséltem, regéltem. Közben szinte megtelt a terem, más látogatók is odatelepedtek diákjaim mellé.

A történet végén megszületett a csoda! Eszterke, egy szőke ötödikesem, aki hosszú haját egyetlen dús hajfonatban viselte, odaállt elém:

– Tanár bácsi, ez volt az első szerelem?